

**“ВИДИ
МУТАЦІЙ.
МУТАГЕНИ”**

Актуалізація опорних знань

Дайте відповідь на запитання:

Що таке мутація?

Мутації – стійкі зміни генетичного матеріалу, які виникають раптово і призводять до змін спадкових ознак організму.

Актуалізація опорних знань

Дайте відповідь на запитання:

Хто заклав основи вчення про мутації?

Основи вчення про мутації заклав голландський учений Гуго де Фріз у 1901 р.

Актуалізація опорних знань

Дайте відповідь на запитання:

Які основні положення мутаційної теорії?

Основні положення мутаційної теорії :

- мутації виникають раптово;
- зміни, спричинені мутаціями, стійкі і можуть успадковуватись;
- мутації неспрямовані, тобто можуть бути корисними, шкідливими або нейтральними для організмів;
- одні й ті ж мутації можуть виникати незалежно

Актуалізація опорних знань

Дайте відповідь на запитання:

Які ви знаєте приклади

мута

ТЕМА ЗАНЯТТЯ

**“ВИДИ
МУТАЦІЙ.
МУТАГЕНИ”**

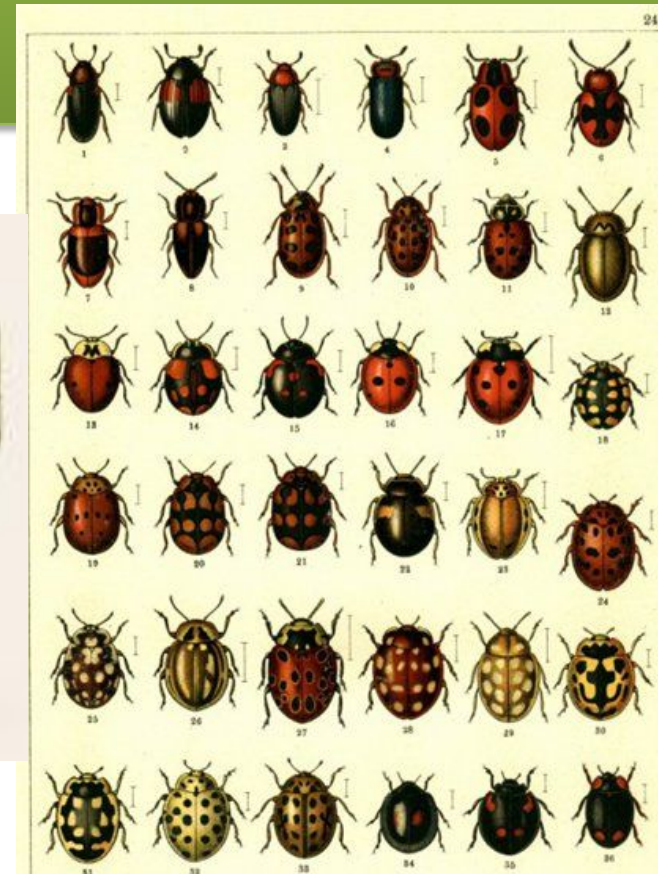
Освітні цілі:

ознайомитись з видами мутацій та їх класифікацією, сформуванати знання про мутагенні фактори, з'ясувати властивості та значення мутацій.

Завдання заняття:

Визначити значення знань про мутації у практичній діяльності людини та в природі.

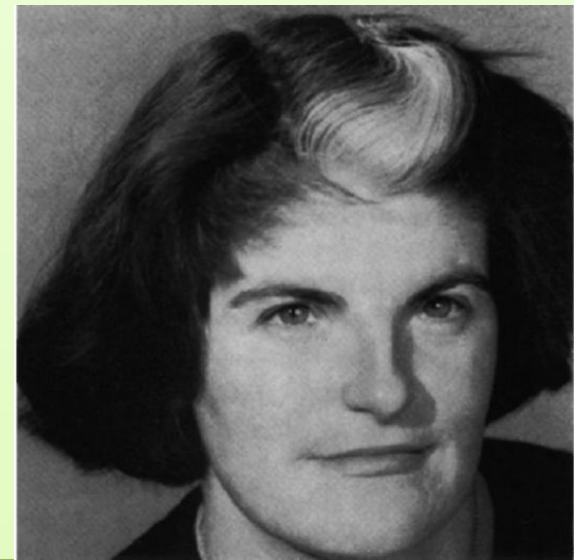

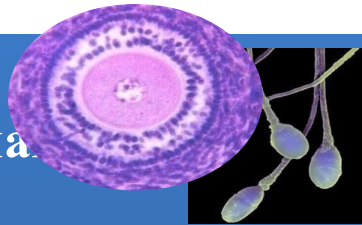
План заняття

1. Види мутацій.
2. Мутагенні фактори.
3. Властивості мутацій.
4. Значення мутацій в природі і житті людини.
5. Закон гомологічних рядів спадкової мінливості

Залежно від типу клітин, у яких виникають

З'являються
у статевих клітинах

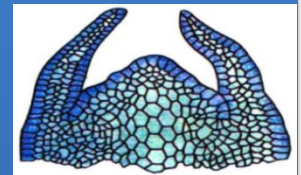
ЕРА

ІАТ

Успадковуються при статевому
розмноженні

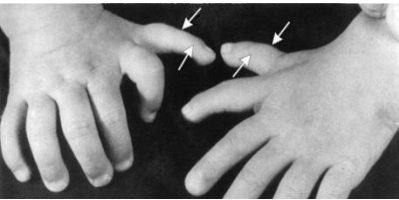
З'являються
у нестатевих клітинах

Успадковуються лише при
нестатевому розмноженні

За поведінкою у гетерозиготі

Полідактилія

Брахідактилія

Жовте тіло

Безхвостість

Мігрень

Безшерстість

Грушоподібна форма

За впливом на життєдіяльність організмів

МУТАЦІЇ

Шкідливі

Летальні

Спричиняють загибель

Сублетальні

Знижують життєдіяльність особин

Корисні

Підвищують життєдіяльність

Нейтральні

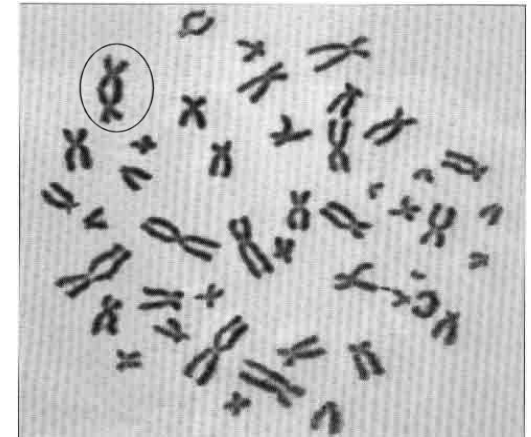
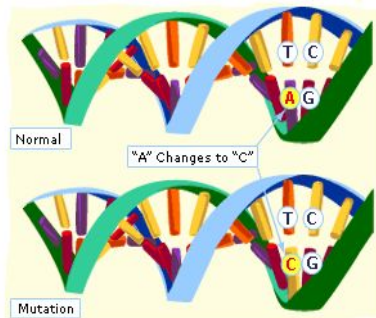
За певних умов не впливають на організм

За змінами генетичного матеріалу

- (точкові)

-

**Зміна
окремих
генів**

**Зміна
структури
хромосом**

**Зміна кількості
наборів хромосом,
зміна числа
хромосом окремих
пар**

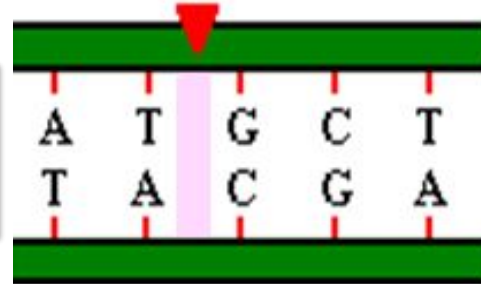

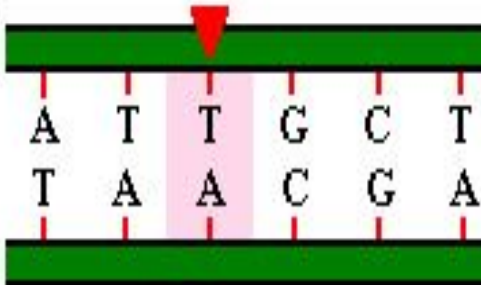
ГЕННІ МУТАЦІЇ –

це стійкі зміни окремих генів, спричинені порушенням послідовності нуклеотидів у молекулах нуклеїнових кислот.

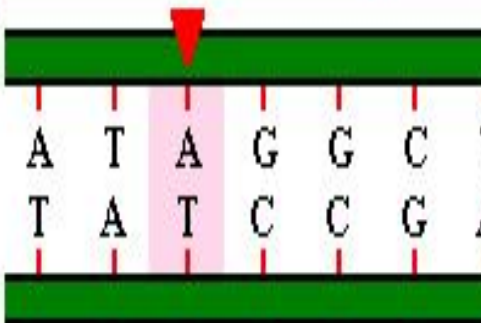
1. Випадання нуклеотидів

2. Заміна нуклеотидів

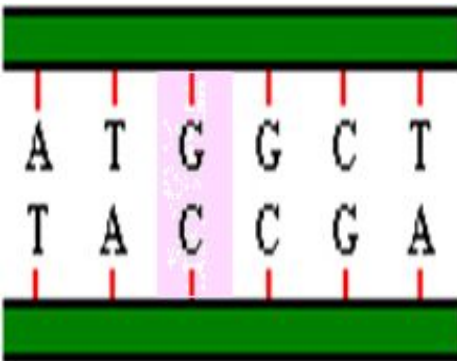

3. Поява зайвих нуклеотидів

**Змінюється
первинна
структура
білка**

Нормальна будова гена

Генні мутації

Серповидно – клітинна анемія

CAC GTG GAC TGA GGA CTC CTC
GTG CAC CTG ACT CCT GAG GAG

Valine — Histidine — Leucine — Threonine — Proline — Glutamic acid — Glutamic acid

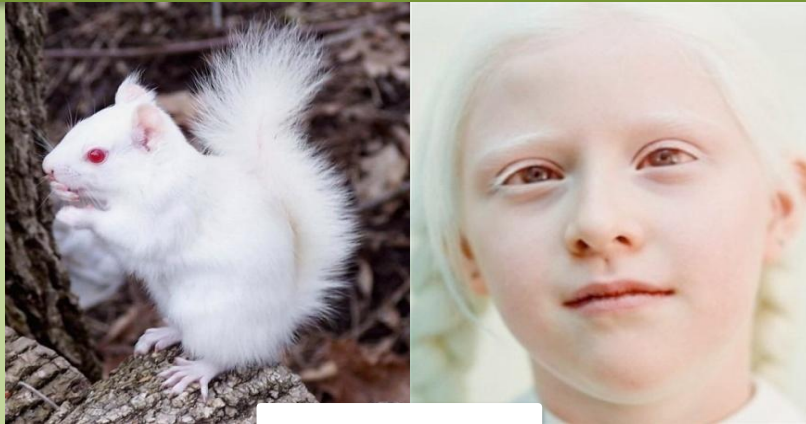

CAC GTG GAC TGA GGA CAC CTC
GTG CAC CTG ACT CCT GTG GAG

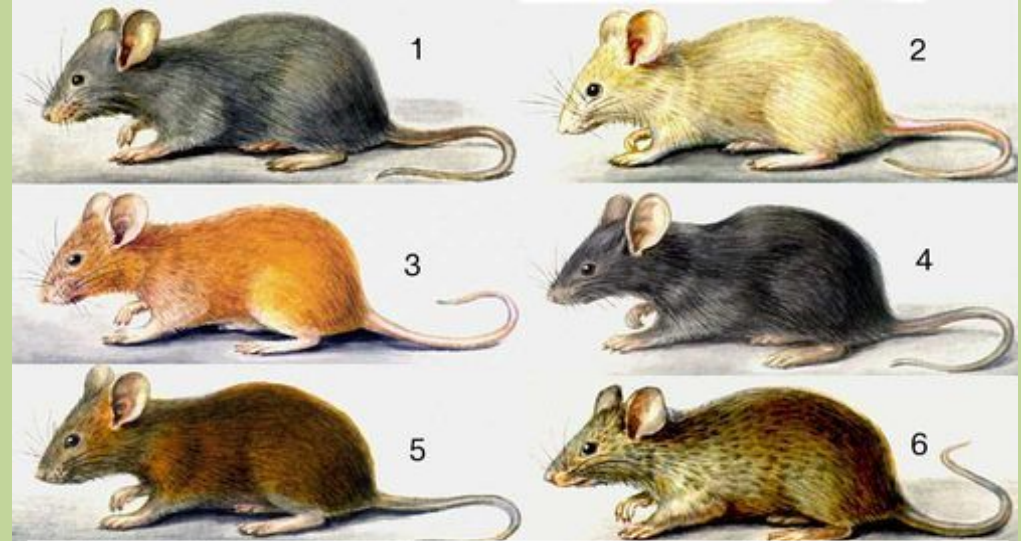
Valine — Histidine — Leucine — Threonine — Proline — Valine — Glutamic acid

Генні мутації

Альбінізм

Мутації забарвлення шерсті у будинкової миші

Канарейки: 2 – дикий тип
1,3 – форми мутантів.

Листки гороху: 1 – нормальний; 2,3 – мутації

Хромосомні мутації – це зміни структури хромосом

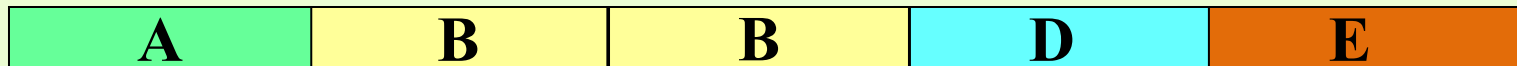
НОРМАЛЬНА ПОСЛІДОВНІСТЬ ГЕНІВ У ХРОМОСОМІ

1. Делеція – втрата ділянки хромосоми

2. Дуплікація – подвоєння ділянки хромосоми

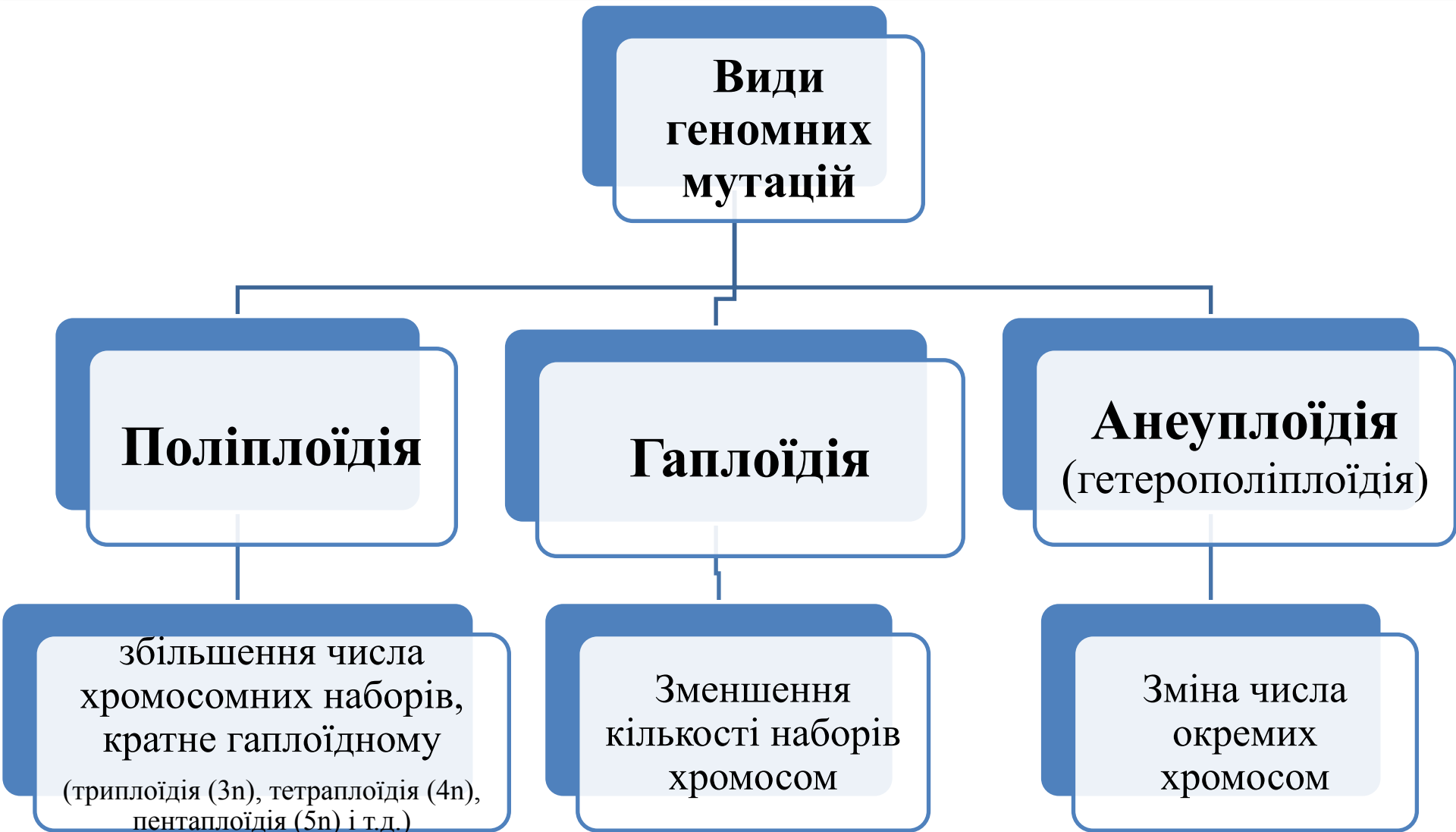
3. Інверсія – поворот фрагмента хромосоми на 180°

4. Транслокація - обмін ділянок між негомологічними хромосомами

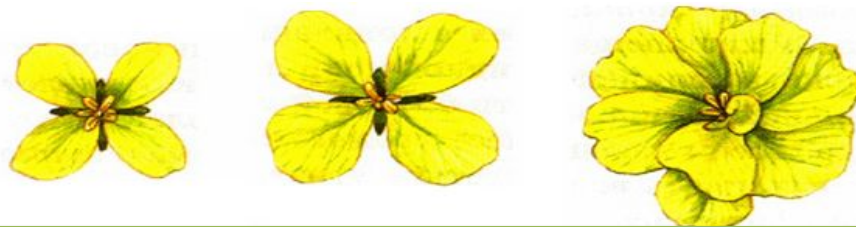
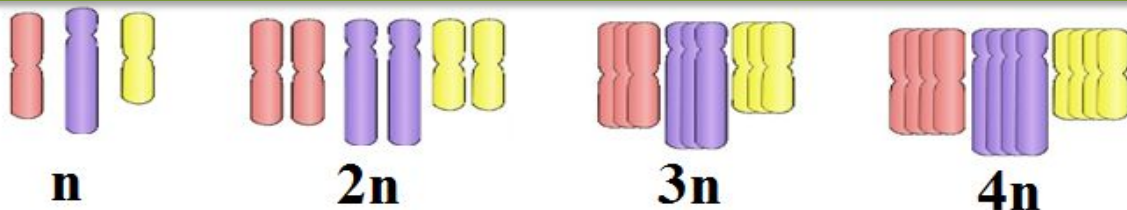

Геномні мутації – це зміни кількості хромосом

Поліплоїдія – збільшення числа хромосомних наборів, кратно гаплоїдному

$2n$

$4n$

$8n$

Квітки капусти

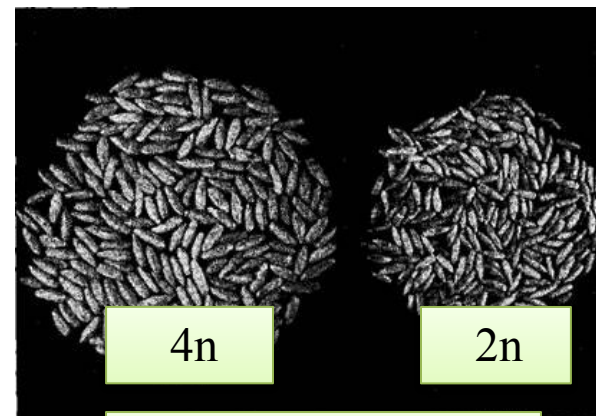
Кормовий буряк, $4n$

Малина, $4n$

Безнасінний кавун, $3n$

$4n$

$2n$

Насіння жита

Гаплоїдія – зменшення кількості наборів хромосом

Гаплоїдна форма
 $1n=12$

Диплоїдна форма
 $2n=24$

Анеуплоїдія (гетерополіплоїдія) – зміна числа хромосом окремих пар

Моносомія

$$2n - 1$$

МОНОСОМІК

Синдром Шерешевського-Тернера (45, X0)

Трисомія

$$2n + 1$$

ТРИСОМІК

Синдром Дауна (47, трисомія 21)

Нулісомія

$$2n - 2 \text{ гомологічні хромосоми}$$

Нежиттєздатний

Синдром Клайнфелтера (47, ХХУ)

За причинами виникнення

МУТАЦІЇ

```
graph TD; A[МУТАЦІЇ] --> B[Спонтанні]; A --> C[Індуковані (штучні)]; B --> D[Спричинені природними факторами]; C --> E[Спричинені втручанням людини];
```

Спонтанні

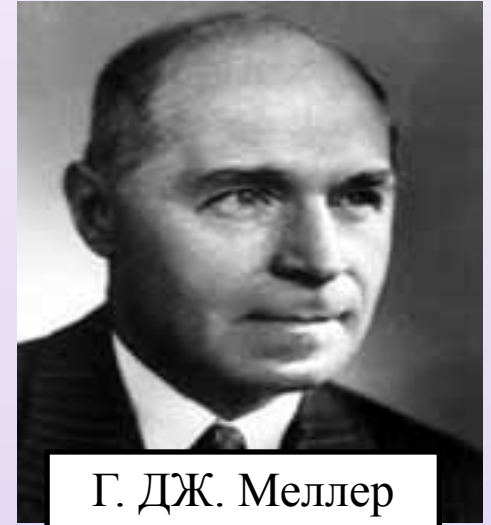
**Спричинені
природними
факторами**

**Індуковані
(штучні)**

**Спричинені
втручанням людини**

Тривалий час причини мутацій залишались нез'ясованими.

У 1927 році американський генетик **Герман Джозеф Меллер**, опромінюючи рентгенівськими променями дрозофіл, викликав у них різноманітні мутації.

Значний внесок у вивчення причин мутацій зробила українська генетична школа, яку очолював академік **Сергій Михайлович Гершензон**.

Фактори, які здатні спричиняти мутації, називають мутагенними.

- **Фізичні** (іонізуюче випромінювання, зокрема рентгенівське, альфа-, бета-, гама-проміння; ультрафіолетові промені, підвищена температура тощо)
- **Хімічні** (іприт, колхіцин, акридинові барвники, нітрати, формальдегід, деякі лікарські препарати, наркотичні речовини, харчові добавки, пестициди тощо)
- **Біологічні** (віруси)

Біологічні антимутаційні механізми:

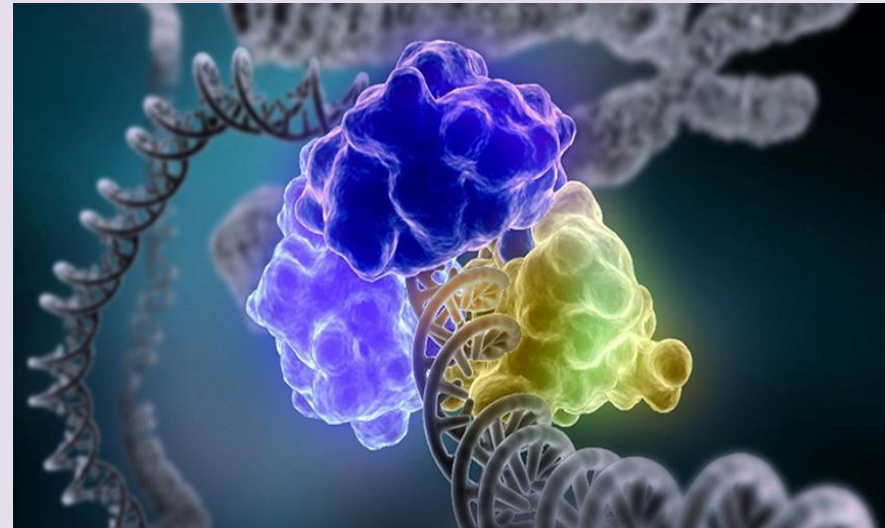
1. Більшість амінокислот закодована кількома триплетами.

Перша основа	Друга основа				Третя основа
	У	Ц	А	Г	
Г	ВАЛ	АЛА	АСП	ГЛІ	У
	ВАЛ	АЛА	АСП	ГЛІ	Ц
	ВАЛ	АЛА	ГЛУ	ГЛІ	А
	ВАЛ	АЛА	ГЛУ	ГЛІ	Г

2. Частина генів багато разів повторюється у ланцюзі ДНК.

3. У клітині існує система виправлення помилок, які виникають під час подвоєння молекули ДНК і під впливом мутагенних факторів.

Процеси, за допомогою яких клітина знаходить і виправляє пошкодження молекул ДНК, називаються репарацією.

<https://www.youtube.com/watch?v=rhFER58u6zs>

Властивості мутацій

- 1. Мутації універсальні.**
- 2. Мутації неспрямовані.**
- 3. Ступінь вираження мутацій у фенотипі не залежить від інтенсивності і тривалості дії мутагенного фактора.**
- 4. Частота мутацій зростає коли дія мутагенного фактора довготриваліша і сильніша.**
- 5. Для мутагенних факторів не існує нижнього порогу їхньої дії (навіть найнижчі дози мутагенних факторів здатні спричинити мутацію).**

Чутливість організмів до дії мутагенних факторів

- Дорослі особини членистоногих (скорпіонів, багатоніжок) витримують величезні дози радіації до 100 000 рад.
- Клітини деяких бактерій витримують до 1 000 000 рад.
- Для людини смертельні дози у 700 рад і вище.
- Радіочутливість людей похилого віку вища у 2 рази, дітей – у 5 разів, вагітних жінок – у 50 разів.
- Для більшості людей безпечною вважають дозу 0,05 рад за рік.
- Доза опромінення у 100 рад викликає променеву хворобу.
- Радіоактивні сполуки, які потрапили всередину організму, приблизно в 10 разів перевищують за характером свого впливу таку саму дозу радіації, отриману ззовні.

Значення мутацій у природі і житті людини

1. Мутації є джерелом спадкової мінливості.

2. Більшість мутацій шкідлива для живих істот:

- ✓ знижують пристосованість до умов довкілля;
- ✓ призводять до порушень процесів життєдіяльності;
- ✓ викликають захворювання.

3. Мутації застосовують у селекції рослин та мікроорганізмів:

- ✓ збільшують різноманітність вихідного матеріалу;
- ✓ підвищують ефективність селекційної роботи.

Закон гомологічних рядів спадкової мінливості

Види і роди, генетично близькі, характеризуються подібними рядами спадкової мінливості з такою правильністю, що вивчаючи ряд форм у межах одного виду чи роду, можна передбачити наявність форм із подібним поєднанням ознак у межах близьких видів чи родів.

М. І. Вавілов

Вика

1

2

3

4

5

6

7

Сочевиця

1a

2a

3a

4a

5a

6a

7a

Вика

8

9

10

11

12

Сочевиця

8a

9a

10a

11a

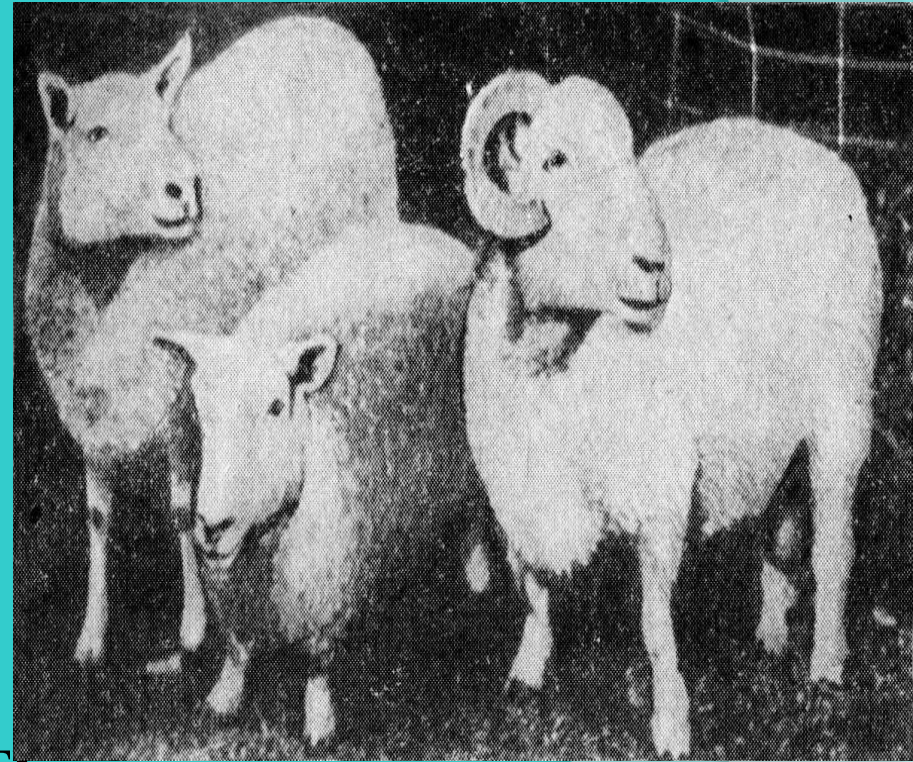
12a

Гомологічні ряди спадкової мінливості за забарвленням і формою насіння вики і сочевиці з родини бобових

Закріплення знань

Визначити види мутації:

- за впливом на організм;
- за типом клітин, в яких вона відбувається;
- за зміною генетичного матеріалу;
- за причинами виникнення;
- за поведінкою у гетерозиготі

Коротконогість у овець анконської породи

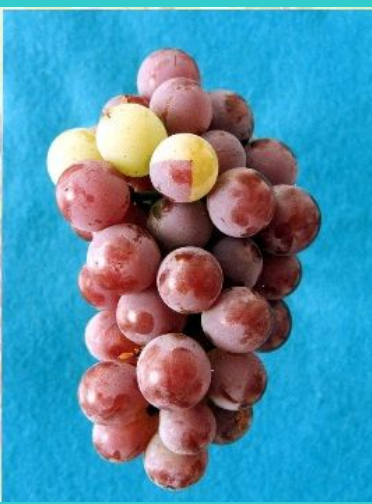

Закріплення знань

Визначити вид мутації

за типом клітин

*Соматичні
мутації*

Закріплення знань
Визначити вид мутації
за впливом на організм

Сублетальні
мутації

Закріплення знань

Визначити вид
геномної мутації

Синдром
Дауна

```
graph TD; A[Синдром Дауна] --> B[Зайва хромосома у 21 парі]; B --> C[Анеуплоїдія];
```

Зайва
хромосома
у 21 парі

Анеуплоїді
я

Закріплення знань

Знайти зайвий термін

Дуплікація

Поліплоїдія

Делеція

Транслокація

Інверсія

Закріплення знань

Установити відповідність між типом та назвою мутагенного фактора

1 – хімічні

А – рентгенівське випромінювання;

2 – фізичні

Б – іприт;

В – герпес;

3 – біологічні

Г – колхіцин.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Прочитати § 11, 12 у підручнику.

2. Розв'язати вправу.

Відомо, що алкалоїд колхіцин руйнує веретено поділу і тим самим може спричинити поліплоїдію. На клітини диплоїдної капусти ($2n=18$) подіяли колхіцином. З цих клітин виростили рослину, яку схрестили з неполіплоїдною вихідною формою. Скільки хромосом матиме гібрид?

3. Переглянути фільм “Мутації – мистецтво виживання “

(<https://www.youtube.com/watch?v=f4KJqPo66RU>)

**ДЯКУЮ
ЗА
УВАГУ!**

